

Azərbaycan Sosial Təhlil Komissiyası

İkinci hesabat

İyun

Mündəricat

Giriş

Komissiyanın işi

BP-nin hüdudları

BP-nin makroiqtisadi və geniş sosial təsiri

BP əməliyyatlarının təsiri

BP-nin icma proqramları

BP-nin Azərbaycan cəmiyyəti ilə əlaqəsi

Nəticə

Giriş

Bu, Azərbaycan Sosial Təhlil Komissiyasının (ASTK) ikinci hesabatıdır. Birinci hesabat 2007-ci ilin iyun ayında nəşr edilmişdi. Hər iki sənədlə internetdə www.bp.com/caspian saytında tanış olmaq olar.

Komissiya üzvləri 2008-ci ilin aprel ayında toplaşdı və Azərbaycanın Gəncə zonasında iki gün ərzində icmalara və mikro-maliyyələşdirmə layihələrinə baş çəkdi. Ertəsi gün onlar BP rəhbərliyi və işçi heyəti ilə müzakirələr keçirdi və BP əməkdaşlarının iştirak etmədiyi müzakirə və fikir mübadiləsinə də bir gün sərf etdilər. Bu hesabatda Komissiya üzvlərinin müşahidələri, gəldiyi nəticələr və tövsiyələrin xülasəsi verilir.

Bu hesabatın strukturu bundan əvvəlki hesabatın strukturu ilə eynidir və aşağıdakı kimi tərtib edilmişdir:

Komissiyanın işi
BP-nin hüdudları
BP-nin makroiqtisadi və geniş sosial təsiri
BP əməliyyatlarının təsiri
BP-nin icma proqramları
BP-nin Azərbaycan cəmiyyəti ilə əlaqəsi

İlkin oxunuş və BP ilə, icmalarla və mikromaliyyələşdirmə kreditorları və benefisiarları ilə keçirilən vaxt ərzində Komissiyaya külli miqdarda məlumatlar təqdim edilmişdi. Birinci hesabatda da göstərilən kimi, nisbətən qısa bir müddətdə bu qədər çox məlumatdan və çox az miqdarda icmalara baş çəkməkdən nəticələr çıxarmaq labüd olaraq seçmə prosesindən istifadəyə gətirib çıxarır və bu da bəzi boşluqların yaranmasına və anlaşılmazlıqlara səbəb olur. ASTK-nın bu hesabatı göstərilən məhdudiyyətlər çərçivəsində göstərilən ən yaxşı cəhdlərin nəticəsidir. Bu hesabatda ola biləcək hər hansı anlaşılmazlığa və ya səhvə görə Komissiya əvvəlcədən üzr istəyir.

ASTK-nın birinci iclası və hesabatından sonra çox şeylər dəyişmişdir. Bunlardan ən təəccüblüsü neftin qiymətinin Xəzərdə yataqların işlənilməsinə başlanan və Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) boru kəmərinin tikintisi aparılan zaman ağıla gəlməyən qeyri-adi artması olub. Gəlirlər Azərbaycana axıb gəlməkdədir. "Holland xəstəliyi" adlandırılan sindromla bağlı təzyiqlər hətta gözlənilmədiyindən də yüksəkdir. Buna görə də, şəffaflıq və yaxşı idarəetmə daha böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Yeni Baş İcraçı Direktoru ilə BP şirkətinin özündə də müəyyən dəyişikliklər baş vermişdir. Əcnəbi əməkdaşları azərbaycanlı işçilərlə əvəz olunduğundan BP-nin Azərbaycandakı işçi heyəti də dəyişib.

Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyəti yetkinləşməkdə olsa da, insan haqları ilə bağlı vəziyyət isə xarici müşahidəçilərin yazdıqlarına görə, necə deyərlər, pisləşməkdədir.

Bu dəyişikliklər BP üçün böyük çətinliklər (problemlər) deməkdir. Böyük dəyişikliyin baş verdiyi dövr həm də artmış risk dövrüdür. ASTK-nın birinci hesabatı BP-nin Azərbaycan sosial mühitinə təsiri barədə ümumən müsbət idi. İndi təməmilə fərqli bir BP dəyişən Azərbaycanda həmin müsbət təsiri necə qoruyub saxlamaq və onu daha da artırmaq kimi bir problemlə üzləşir. Komissiya ümid edir ki, bu ikinci hesabat bu problemin həllinə kömək edəcəkdir.

Komissiyanın işi

Özünün birinci hesabatında Komissiya BP-dən bir neçə xahiş, o cümlədən təqdimatların edilməsi üçün göstərici əsası işləyib hazırlamağı, mikromaliyyələşdirmə ilə əlaqədar daha çox məlumatın verilməsini və bu günədək BP-nin fəaliyyətlərini müşahidə edən müxtəlif təşkilatlar (Xəzərdə İşlənmələr üzrə Məşvərət Şurası və Sosial Köçürülmə Planı Şurası kimi) tərəfindən verilmiş tövsiyələrin siyahısının verilməsini xahiş etmişdi. ASTK bu xahişlərə müsbət cavab verdiyinə görə BP şirkətinə təşəkkür edir. Bunun nəticəsində Komissiya problemin nədən ibarət olduğunu daha yaxşı başa düşdü və problemlə əlaqədar BP-yə münasib məsləhət və əminlik vermək iqtidarında oldu. Nəticələrdən biri də, 2008-ci ilin aprel ayında keçirilən iclasın 2007-ci ilin aprelində keçirilən iclasla müqayisədə daha səmərəli və effektiv olduğunun hiss edilməsi oldu. ASTK əvvəlcədən verilən materiallara, iclas və Gəncəyə səfəri Komissiyanın işini asanlaşdıran və məhsuldar edən bir tərzdə təşkilinə görə BP-yə öz təşəkkürünü bildirir.

BP tərəfindən işləyib hazırlanmış göstərici əsası çox faydalıdır. Komissiya bu əsasda bəzi dəyişikliklər etmək və bir sıra sahələri daha da inkişaf etdirmək istədi. Bu hesabatda onlara bir qədər sonra qaydılacaqdır (istina ediləcəkdir). Komissiya BP-yə məsləhət görür ki, o, tövsiyələrin qeydiyyatdan keçirilməsini axıradək aparsın. ASTK bu siyahıdan son məlumatları xahiş etmək və gələcək iclaslarda müxtəlif fəaliyyətlərin gedişini yoxlamaq üçün istifadə etmək niyyətindədir.

ASTK belə hesab edir ki, indi öz işi üçün onun yaxşı əsası vardır. İllik rəsmi iclas və hesabat vermə prosesi yaxşı işləyir. BP-nin cavablarını müzakirə etmək, prioritetləri dəqiqləşdirmək, növbəti illik iclası planlaşdırmaq və lazımi ekspert seçimlərini (məsələn, mikromaliyyələşdirmə və ya makroiqtisadi modelləşdirmə və mədəni irs) müəyyən etmək ilin ortasında çağrılan iclas illik iclasın səmərəliliyinə imkan yaradır.

Komissiyanın Gürcüstan və ya Türkiyə ilə bağlı məsələlərə qarışmaq səlahiyyəti olmasa da, müqayisə aparmaqda və əlaqələri müəyyən etməkdə maraqlıdır. ASTK bu işdə BP-nin kömək etməsini xahiş edir və bu kömək gələcək iclasda yığcam bir hesabat şəklində də ola bilər.

BP-nin hüdudları

ASTK özünün birinci hesabatında BP kimi bir xarici kommersiya şirkəti üçün nələri etməyin məqsədə müvafiq olmasının və ya yerinə yetirilməsinin mümkünlüyünün hüdudlarını müəyyən etmək məsələsini qaldırmışdı və bilirdi ki, bu hüdudları müəyyənləşdirmək və idarə etmək bir çox çətinliklərlə bağlıdır. Eyni zamanda, bu hüdudların idarə edilməsi riskin idarə edilməsinin çox mühüm bir hissəsidir.

Bu hesabatda elə sahələr vardır ki, ASTK bu sahələrdə BP-nin apardığı fəaliyyətlərin davam etdirilməsini BP-dən xahiş edir. Elə başqa sahələr vardır ki, ASTK bu sahələrdə BP-dən nə isə yeni və ya fərqli bir iş görməyi xahiş edir. Lakin həm də elə sahələr var ki, ASTK BP-dən nəyisə etməyi götür-qoy etməyi xahiş edir. Belə xahiş çox vaxt BP-nin öz hüdudları hesab etdiyi həddə yaxın, lakin onun müvafiq fəaliyyət sahəsindən kənar hesab etdiyi sahə ilə bağlı olur. ASTK belə bir cavabın verilə biləcəyini başa düşür, lakin bununla belə, vaxtaşırı olaraq belə təkliflər edəcəkdir, çünki hüdudlar aydın və mütləq deyildir və vaxt keçdikcə dəyişir. Mədən sənayesində Şəffaflıq Təşəbbüsü və Təhlükəsizlik və İnsan Haqları üzrə Könüllü Prinsiplər indi artıq qəbul edilmiş sənaye praktikasına çevrilib, halbuki bir vaxtlar onlar da hüdudlardan kənar hesab olunurdu.

ASTK yaxşı idarəetmənin təkmilləşdirilməsində, şəffaflığın yüksək səviyyələrinin əldə edilməsində, səmərəli institutların yaradılmasında və qanunun aliliyinə hörmətlə yanaşmada BP-nin Azərbaycanda konstruktiv və müvafiq rol oynamasına inanır.

BP-nin makroiqtisadi və geniş sosial təsiri

Komissiya qəfil və çox yüksək neft və qaz gəlirlərinin Azərbaycana ÜDM-in böyük bir hissəsinin resurs ixracınının təşkil etdiyi bir çox ölkələrin tarixən rastlaşdığı mənfi sosial-iqtisadi təsir göstərə biləcəyinin perspektivləri barədə öz narahatçılığını bildirib. Sosial sahəyə təsirləri daha yaxşı başa düşmək üçün çox vacibdir ki, BP və ASTK vaxt keçdikcə makroiqtisadi və sosial göstəriciləri nəzərdən keçirib yoxlasınlar. Komissiya xahiş etmişdi ki, bu makro səviyyədə iqtisadi, sosial və idarəetmə fəaliyyətlərini əhatə edən göstəricilər dəsti qəbul edilsin. BP bu xahişə faydalı bir məlumatlar dəsti təqdim etməklə cavab verdi.

Azərbaycanda ÜDM və qeyri-neft sektorunda artım sürəti böyük təsir doğursa və xoşagələn olsa da, getdikcə artan inflyasiya, çox güman ki, "Holland xəstəliyi"nin simptomlarından biridir. Komissiya təklif edir ki, artım sürətləri və inflyasiya ilə yanaşı, vaxtaşırı olaraq Yeni Manatın mübadilə məzənnəsinin də monitorinqinin keçirilməsi faydalı bir göstərici ola bilər. Keçən il ərzində Yeni Manatın mübadilə məzənnəsi dollara nisbətə 10%-dən bir qədər az qalxmışdır.

ASTK inanır ki, bu makroiqtisadi məlumat dəsti gələcək illərdə sosial inkişafa olan makroiqtisadi təsirin sadə və faydalı ölçü vahidi olacaqdır.

Komissiya iqtisadi təsirlərin başa düşülməsində və modelləşdirmə vasitəsi ilə hökumətin iqtisadi bacarıqlarının yaradılmasında BP-nin verdiyi töhfələrə dəstək verdiyini bundan əvvəl bildirib. Komissiyanın başa düşdüyü budur ki, BP şirkəti yüksək resurs gəlirləri ilə bağlı olaraq daha yüksək daxili xərclərin qiymətləndirilməsi üçün bir modelin işlənilməsi və Hökumətə verilməsi işlərinə sponsorluq edib. Kommissiya buna da dəstək verir. "Holland xəstəliyi"nin simptomları özünü göstərdiyinə görə BP-yə tövsiyə olunur ki, o, bu işin mahiyyəti barədə düşüncələrini vətəndaş cəmiyyəti ilə, eləcə də hökumətlə bölüşsün. Bunu, çox güman ki, hökumət-vətəndaş cəmiyyəti-biznes dialoqları keçirməklə və ya bəlkə də Azərbaycandakı akademik institutların bu işə qatılması vasitəsilə həyata keçirmək olardı. Bu işin nəticələrinin ictimaiyyətə kütləvi informasiya vasitələri ilə açıqlanması üçün hər bir imkandan istifadə etmək də lazımdır.

Sosial və idarəetmə sahələri üçün göstəricilər tapmaq iqtisadi inkişaf sahəsində olduğundan daha çətinidir. Özünün birinci hesabatında Komissiya təklif etmişdi ki, sosial sahədə səhiyyə göstəriciləri (uşaq ölümü halları kimi) və təhsil göstəriciləri qəbul edilsin və BP Azərbaycanda inkişaf göstəricilərini işləyib hazırlamaq və ölçmək üçün hər hansı bir təşkilata sponsorluq məsələsini nəzərdən keçirsin. Vaşinqton DC-də yerləşən Brukinqz İnstitutu tərəfindən bu yaxınlarda çap edilmiş nəşrlərin birində¹ ASTŞ təklif etdiyi göstəricilərə bənzər göstəricilər Dünya Bankının Dünya İnkişafı Göstəriciləri² və Unicef-in Dünya Uşaqlarının Durumu³ kimi mənbələrdən istifadə olunmaqla tədqiq edilmişdir. Heç şübhəsiz kiç belə

¹ İnkişaf olunan dünyanın ölkə zəifliyi üzrə göstəricisi, Rays və Patrik, www.brookings.edu

² www.worldbank.org/data

³ www.unicef.org

məlumatların bir toplusu müəyyən dərəcədə qeyri-dəqiq və təzadlı ola bilər. Məhz ona görə də, onları çox diqqətlə təfsir etmək lazım gəlir. Lakin bununla belə, Brukinqz məlumat dəsti inkişafın təxmini göstəricisi kimi faydalıdır və hər il təkrar olunarsa, inkişafın və hiss olunan dəyişikliyin göstəricisi ola bilər. ASTK təklif edir ki, BP ictimai rifah sahəsində Brukinqz mənbələrindən illik əsasda istifadə etmək məsələsini götür-qoy etsin. BP şirkəti Komissiyanı Brukinqz tərəfindən eyni şəkildə istifadə edilən uşaq ölümü əmsalı ilə təmin etmişdi. İndi xahiş göstəricilər sırasına Brukinqz hesabatında təsvir edildiyi kimi üç əlavə sahə - təhsil, qeyri-kafi qidalanma və sudan istifadə mümkünlüyü üzrə göstəricilərin əlavə olunmasıdır. Brukinqzin indiki məlumat dəstinə görə, Azərbaycanın ictimai rifah sahəsində göstəriciləri, tibbi xidmətlər, ətraf mühitin keyfiyyəti və anaların sağlamlıq üzrə təlimləndirilməsi kimi dövlət tərəfindən təmin edilən ictimai xidmətlərin geniş bir spektri üçün geniş şəkildə qəbul edilmiş etibarlı ölçü vahidi olan uşaq ölümü əmsalı istisna olmaqla, kifayət qədər yaxşı hesab oluna bilər. Bu sahə üzrə məlumat təzə deyildir; uşaq ölümü halları üçün ən son rəqəm 2005-ci ilə aiddir, lakin tendensiya bu əmsalların yaxşılaşmaqda olduğunu göstərir. Bu göstəricilərin müşahidə altında saxlanması iqtisadiyyat inkişaf etdikcə Azərbaycanda sosial inkişafın başa düşülməsinə kömək edəcəkdir.

İdarəetməyə gəlincə, "Transparency International" şirkətinin Korrupsiyanın qavranılması indeksindən istifadəni⁴ ASTK alqışlayır. 2006-cı ildən 2007-ci ilədək bu indeks Azərbaycan üçün yüksəlmişdir. Bu isə o deməkdir ki, Azərbaycan daha artıq korrupsiyaya uğramış kimi qavranılır. Bu, təbii ki, narahatçılıq doğurur. Yaxşı idarəetmənin, cavabdehlik və məsuliyyətin gücləndirilməsi və Azərbaycanda korrupsiyanın azalması üçün BP tərəfindən atıla biləcək hər bir addım təqdirəlayiqdir.

Özünün işgüzar əməliyyatlarında şəffaflığa imkan yaratmaq və Mədən Sənayesində Şəffaflıq Təşəbbüsünə (MSŞT) dəstək vermək üçün göstərdiyi səylərə görə BP hər cür tərifə layiqdir. Azərbaycan MSŞT-nin öndə gedən üzvlərindən biridir. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondu (ARDNF) "Dövlət xidmətində Şəffaflığın, Cavabdehlik və Məsuliyyətin və Operativliyin yaxşılaşdırılması" kateqoriyası üzrə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 2007-ci il üçün Dövlət Xidməti Mükafatının qalibi olmuşdur. İndi bu təşəbbüsün MTŞT Üstəgəl Üstəgəl (MSŞT++) kimi tanınan davamı mövcuddur ki, onun həyata keçirilməsinə 2008-ci ilin aprel ayından başlanmışdır. MSŞT++ bütün təbii ehtiyatların işlənməsi prosesində yaxşı siyasət və praktikanı həyata keçirmək sahəsində fəal surətdə iştirak edən hökumətlərə dəstək vermək, qiymətlərin artmasında yaranan süni canlanmanı idarə etmək üçün yerli bacarıqları inkişaf etdirmək və getdikcə artan gəlir axınlarını yoxsulluqla, aclıqla, qeyri-kafi qidalanma ilə, savadsızlıqla və xəstəliklərlə mübarizə aparmaq üçün istiqamətləndirmək yollarını arayır. Mal və məhsulların qiymətinin rekord həddə qalxması bütün inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün problemlər və imkanlar yaradır. Mədən sənayesinin inkişafının təsiri bütün təbii ehtiyatların işlənməsi prosesini diqqət mərkəzində saxlamağı tələb edir. MSŞT++ təbii ehtiyatlardan istifadəyə necə icazə verilməsindən tutmuş

⁴ www.transparency.org

əmaliyyatlara nəzarətə, vergilərin yığılmasına, sağlam makroiqtisadi idarəetməyə və gəlirlərin bölüşdürülməsinə, və resurslardan davamlı artım və yoxsulluğu azaltmaq üçün səmərəli istifadə etməyədək mədən sənayelərinin bütün dəyər zənciri boyunca ilkin Mədən Sənayesində Şəffaflıq Təşəbbüsünü daha da genişləndirmək və ölkələri həm maliyyə, həm də siyasətlə əlaqəli yardımlarla təmin etmək, onlara təbii ehtiyatlarla əlaqədar yaranmış sərvətlərin idarə edilməsini yaxşılaşdırmağa kömək etmək yollarını arayır.

MSŞT++ bütün inkişaf etməkdə olan ölkələrlə işləməyə can atır, lakin onun əsas diqqəti Afrikada Böyük Səhranın cənubunda yerləşən ölkələr üzərində cəmlənir. ASTK belə düşünür ki, BP prinsip etibarını ilə MSŞT++ təşəbbüsünə dəstək verir. Dünya Bankının diqqət mərkəzində ilkin olaraq Afrika dayansa da, Azərbaycan da MSŞT++ təşəbbüsündə aparıcı rollardan birini oynaya bilər. ASTK BP-yə tövsiyə edir ki, o, təbii ehtiyatların işlənməsi ilə bağlı getdikcə artan gəlirlərin səmərəli və effektiv xərclənməsinin yaxşılaşdırılması üçün Azərbaycanın MSŞT++ təşəbbüsünə qoşulmasının mümkünüyü barədə Azərbaycan Hökuməti qarşısında məsələ qaldırsın.

ABŞ Dövlət Departamenti⁵, “Human Rights Watch”⁶ və “Freedom House”⁷ təşkilatları tərəfindən hazırlanmış hesabatlarda Azərbaycanın insan haqları sahəsində tutduğu mövqedə heç bir irəliləyiş olmamış və bu mövqə bir qədər pisləşmişdir. Bir çox sahələrdə (məsələn, vətəndaş azadlıqları, siyasi hüquqlar və qanunun aliliyinə hörmət) Azərbaycanın göstəriciləri “qeyri-kafi” hesab edilir. ASTK-ya məlumdur ki, Azərbaycan Hökuməti bu tənqidlərin əksəriyyətini qəbul etmir, lakin bununla belə, bu hesabatlar müşahidəçilərin nəzərində və BP-nin fəaliyyət göstərdiyi mühit üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

ABŞ Dövlət Departamentinin 2007-ci il üzrə ölkə hesabatında BP-nin Azərbaycandakı biznesi ilə əlaqədar iki qeyd vardır. BTC boru kəməri marşrutu boyunca əcnəbi və yerli işçilər üçün yaşayış yerlərinin müxtəlif səviyyəli olması barədə hesabatlar var idi. AÇG yataqlarının işlənməsində çalışan orta səviyyəli işçiləri əhatə edən neft sektorunda üç həmkarlar təşkilatının çoxmillətli enerji şirkətlərinin təzyiqinin nəticəsi kimi bağlandığı barədə də hesabatlar var idi. ASTK BP şirkətini bu iddiaları araşdırmağa və özünün məsuliyyətlə hərəkət etdiyini sübut etməyə çağırır.

İnsan haqlarına riayət edilməsi sahəsində pisləşmə barədə hesabat verildiyi bir vəziyyətdə ASTK BP şirkəti adından bu sahədə söylərin artırıldığı barədə məlumat verir. Xüsusilə BP-yə tövsiyə olunur ki, Təhlükəsizlik və İnsan Haqları üzrə Könüllü Prinsiplərin həyata keçirilməsi sahəsində apardığı işləri və jurnalistika proqramlarına verdiyi dəstəyi davam etdirdirsin. Bundan başqa, BP-yə tövsiyə olunur ki, həm Hökumətin, həm də biznesin nüfuzu ilə bağlı artmış risklər və ölkədə sərmayə yatırımı ilə bağlı artmış və insan haqları mühitinin pisləşməsi

5 www.state.gov

6 www.hrw.org

7 www.freedomhouse.org

ilə müşayət olunan risk barədə Azərbaycan Hökuməti qarşısında məsələ qaldırsın. BP-yə eləcə də tövsiyə olunur ki, o, qanunun aliliyinin gücləndirilməsi işində hökumətlə işləmək üçün imkanlar (məsələn, hakimlərin təlim proqramlarına və ya ATƏT tərəfindən təlim keçirilməyə dəstək vermək vasitəsilə) arasın.

Azərbaycanda insan haqlarının müdafiəsinin pisləşməsi barədə bundan sonra da hesabatlar verəcəyi təqdirdə, BP bu məsələ ilə əlaqədar öz nöqtəyi-nəzərini və mövqeyini ictimaiyyət qarşısında açıqlamaq məcburiyyətində qalacaqdır. Bu elə bir məsələdir ki, şirkət buna hazır olmalıdır.

Layihələr artıq tikinti mərhələsindən istismar mərhələsinə keçdiyindən, Azərbaycanda qarşılıqlı əlaqələrin təbiəti və təsiri dəyişmişdir. BP-nin vəziyyəti elə bir nəticə ilə dəyişmişdir ki, bəlkə də onun öz ətrafına birbaşa təsiri az ola bilər. Artıq külli-miqdarda kapitalın xərcləndiyi və neft qiymətlərinin çox yüksək səviyyələrinə baxmayaraq, BP-nin məruz qala biləcəyi risklər azalmamışdır. Buna görə də indi geri çəkilmək deyil, Azərbaycanın və nəticə etibarılı ilə BP-nin rifahının yaxşılaşdırılması üçün tərəfdaşlıqlar yaratmaq və yaradıcı töhfələr vermək üçün səylər göstərmək vaxtıdır.

BP əməliyyatlarının təsiri

ASTK-nın birinci hesabatında tikinti mərhələsi başa çatdığına görə davamlılığa olan ehtiyac xüsusilə ön plana çəkilmişdi. İstismar əməliyyatlarının bir qədər sabit vəziyyətə yaxınlaşdığı bir vaxtda “sakit yerləş”ə qayıtmaq meylli olur. Komissiya BP-yə tövsiyə edir ki, məsələlərin həllində fəal iştirak etməyi davam etdirdin və mövcud işçi heyətinin özünə arxayınlığına və ya müvafiq təcrübənin olmaması üzündən uğursuzluğa düçar olmaq riskindən yayınsın.

QHT monitorinqi prosesi BP-nin maliyyələşdirilməsi olmadan və özünü BTC layihəsi ilə müqayisədə daha geniş göstərməklə davam etmişdir. BP bu prosesin müxtəlif aspektlərində kömək etmişdir və buna görə də ASTK onun bu iştirakını bəyənir və tövsiyə edir ki, BP bu işi davam etdirdin və hətta öz iştirakını daha da genişləndirdin.

Səngəçal terminalında qazın məşəldə yandırılması barədə davam edən narahatlıqlar və onun sağlamlığa təsiri haqqında iradlar BP-yə məlumdur. Bu, Sosial və Köçürülmə üzrə Fəaliyyət Planı Komitəsi üçün əhəmiyyətli məsələlərdən biri olmuş və ASTK-nın birinci hesabatında öz əksini tapmışdı. Qazın məşəldə yandırılmasının və icmaların bununla bağlı narahatlığının hələ də davam etdiyini aşkar etmək təəssüf doğurur. ASTK Səngəçalda məşəldə yandırılan qaz həcminin nə qədər olduğunu bilmək və BP-yə tövsiyə etmək istərdi ki, o, bu həcmi mümkün olan ən qısa bir vaxtda mümkün olan ən az miqdaradək aşağı salsın. Komissiya bilir ki, 2008-ci ilin sonunadək Buxarların Kondensasiya Temperaturuna Nəzarət Aqreqatı quraşdırılacaqdır və bu da qazın

məşəldə yandırılma həcmələrini azaldacaqdır. Bu gecikmiş tədbir olsa belə, təqdire layiqdir. Qazın məşəldə yandırılmasının azaldılmasında aşkar çətinliklər olsa belə, bir neçə il bundan əvvəl məşəldə yandırılmanın azaldılacağı barədə vədlərin yerinə yetirilməməsi təşviş doğurur. Komissiya bilir ki, qazın məşəldə yandırılması hasilata mütənasib şəkildə azaldıla bilər, lakin bu, bəlkə də, özünün mütləq ifadəsini tapmaya da bilər. ASTK belə yanaşmanı ictimai baxımdan məsuliyyətli yanaşma hesab etmir. Terminal yaxınlığındakı icmalar üçün hasilat səviyyələrindən asılı olmayaraq, onların həyatlarına təsir göstərən qazın məşəldə yandırılmasının mütləq səviyyəsidir.

Özünün birinci hesabatında ASTK təklif etmişdi ki, əgər indiyədək edilməyibsə, BP şirkəti Səngəçal yaxınlığındakı icmalarda irsi sağlamlıq problemləri üzrə tədqiqat işi aparsın və sağlamlıq və emissiyalar arasındakı əlaqələri, eləcə də qazın məşəldə yandırılması ilə əlaqədar uzun müddət üçün strategiyanı açıq və geniş şəkildə ictimaiyyətə çatdırsın. Komissiya həmin tövsiyəni burada da təkrar edir.. ASTK BP-yə məsləhət görür ki, o, Səngəçal terminalı ətrafındakı icmalarla və yerli hökumət və bələdiyyə ilə sıx əlaqələri inkişaf etdirdir. Müəssisənin rəhbər qrupu narahatçılıqları tam başa düşmək və əlaqələri yaxşılaşdırmaq üçün icmalarla müntəzəm görüşlər keçirməlidir.

BTC boru kəmərinə axının planlaşdırılmış artımı üçün ilk vaxtlarda hidravlik müqaviməti azaldan reaktivlərdən istifadə olunacaqdır və Komissiya əmindir ki, bu reaktivlərin toksikliyi gəmilərin dizel yanacağının toksikliyi ilə eynidir və ya ondan bir qədər azdır. Komissiya həm də əmindir ki, təsirin qiymətləndirilməsi işi yerinə yetirilmişdir, reaktivlər hər bir nasos stansiyasına hər həftə və ya iki həftədən bir yük maşınları ilə gətiriləcəkdir və dağılma halları üçün cavab tədbirləri planı da hazırdır. Bu ilkin genişlənmə hər hansı torpaq sahəsinin alınmasını tələb etmir. Bu ilkin genişləndirilmənin təbiəti və onun məhdud təsirləri barədə ictimaiyyətə aydın və geniş şəkildə məlumat verilməsi, BP-nin cüzi bir risk hesab etdiyi məsələlərə də diqqətlə yanaşmasının və ilk mərhələlərdə bu işə lazımi nəzarətin olduğunun nümayiş etdirilməsi vacibdir. İndi tikinti qrupu deyil, əməliyyatlar qrupunun fəaliyyət göstərdiyi bir vaxtda, ictimaiyyətlə qarşılıqlı əlaqələr və onların rəylərinə reaksiya ilə bağlı əməli təcrübə bir o qədər də yüksək olmaya bilər. BP boru kəmərinin məhsuldarlığının daha da artırılması niyyətində olduğuna görə, hər hansı ola biləcək təsirlərlə əlaqədar ictimaiyyətin bu işdə erkən iştirakı strategiyasını planlaşdırmaq və həyata keçirmək üçün müvafiq ehtiyatların hazır vəziyyətdə olması zəruri olacaqdır.

Maddi-texniki tədarük sahəsində xərcləri ölkə daxilində artırmasına, kiçik və orta müəssisələri (KOM) inkişaf etdirmək üçün göstərdiyi köməyə və yerli şirkətlərlə müqavilələr bağlamağına görə BP-nin fəaliyyəti təqdir olunur. Bu, BP-nin Azərbaycanda əldə etdiyi əsas uğurlardan biridir. Komissiyaya təqdim olunmuş üçüncü tərəf xərcləri haqqında məlumatlar, birinci hesabatda edilmiş xahiş yerinə yetirilməklə, monitorinq üçün daha aydın və daha faydalı olmuşdur. Məlumatların təqdimatını yaxşılaşdırdığına görə Komissiya BP şirkətinə təşəkkürünü bildirir. Yerli KOM xərcləri artmaqda davam edir və 2007-ci ildə bu xərclər 111 milyon

ABŞ dollara çatmışdır. 2007-ci idə yerli təchizatçılarla bütövlükdə 607 milyon ABŞ dolları xərclənmişdir. Bu yekun rəqəm Ekson şirkətinin Kamerunda 46 milyon ABŞ dolları, Çadda 143 milyon ABŞ dolları, Malayziyada 371 milyon ABŞ dolları, Nigeriyada 800 milyon ABŞ dolları və Saxalində (Rusiya) 412 milyon xərci ilə müqayisədə yaxşı bir rəqəmdir⁸, baxmayaraq ki, bu layihələrdə və ölkələrdə xərclərin mütləq səviyyəsinə, heç şübhəsiz, onların müvafiq tikinti və əməliyyatlar mərhələləri öz təsirini göstərmişdir. Mahiyyət etibarı ilə, bu növ müqayisələr yol verilən təxmini orientirlərdir, lakin bununla belə, potensial olaraq makro səviyyədə faydalıdır. ASTK Azərbaycanın yerli KOM-ları və qeyri-dövlət şirkətləri vasitəsilə xərclərin artmaqda davam etməsini arzu edərdi. Bu, iqtisadi inkişaf üçün mühüm əhəmiyyətli bir tohfədir.

BP-nin insan haqlarına hörmətlə yanaşmaqla təhlükəsizliyin idarə edilməsində göstərdiyi səylər Komissiya tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Təhlükəsizlik və İnsan haqları üzrə Könüllü Prinsiplərə münasibətdə təhlükəsizlik tədbirlərinin üçüncü tərəfin həyata keçirdiyi monitorinqin davam etdirilməsi və eləcə də indiyədək yüksək səviyyədə həyata keçirilmiş təlimləndirmə işlərinin vaxtaşırı olaraq təkrarlanması vacibdir.

BP-ni ASTK və ondan da əvvəl XİMŞ tərəfindən tövsiyə edildiyi ikitərəfli Təhlükəsizlik Protokolunu imzalaması münasibəti ilə təbrik edirik. BP-yə məsləhət görülür ki, sui-istifadə barədə iddiaları yoluna qoymaq üçün hökumətlə birgə bir prosedur işləyib hazırlasın.

Komissiyanın bir neçə üzvü tikinti mərhələsi müddətində baş vermiş sənaye qəzaları ilə əlaqədar bəzi tarixi məlumatları nəzərdən keçirməyə maraqlı olmuşdur. Münasibətin ədalətli olduğunu və heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilmədiyini yoxlamaq üçün ASTK azərbaycanlı və əcnəbi işçi heyətinə xəsarət üçün verilmiş orta kompensasiya ödənişlərinə baxmaq istərdi. Bu xahiş bir qədər keçmişə aid olsa belə, Komissiyaya belə gəlir ki, Azərbaycan vətəndaşlarına qarşə rəftarın ədalətli olduğunu müəyyən etmək vacibdir.

Özünün birinci hesabatında Komissiya belə bir məsələ qaldırmışdı ki, BP Xəzər dənizi ilə BP-nin işlətdiyi obyektlərə Qazaxıstandan gələn hər hansı neft həcmərinin daşınmasına tətbiq olunan ən yüksək ətraf mühit standartlarına malik olması üçün səylər göstərsin. ASTŞ trans-Xəzər infrastrukturunun istehsalçılar və hökumətlər arasında razılaşdırıldığını bilsə də, o yenə də BP-yə tövsiyə edir ki, yüksək Xəzər standartlarını saxlamaq üçün BP bacardığı təsirlərdən istifadə etsin. BTC boru kəməri ilə nəql edilmək məqsədi ilə gəmi ilə gətirilən neftin Xəzərdə dağılması tək cə region və Azərbaycan üçün deyil, eləcə də dolayısı yolla BP-nin nüfuzu üçün bir fəlakət olardı.

BP-nin İcma Proqramları

⁸ EksonMobil şirkətinin 2006-cı ili əhatə edən Korporativ Vətəndaş hesabatı, www.exxonmobil.com

Sahələrə edilən səfərlər və BP tərəfindən edilən təqdimatlardan sonra ASTK-da aparılan müzakirədə əsas diqqət BP-nin ictimai sərmayə proqramının inkişaf təsirini artırmaq və mikromaliyyələşdirmə proqramlarının sosial təsiri üzərində cəmləndi.

İctimai sərmayələr və inkişaf təsiri

Gəncə ərazisindəki icmalara səfərlər və icmalara bundan əvvəlki səfərlər zamanı ASTK-ya aydın olmuşdur ki, BP-nin hədəf götürdüyü insanlar qarşılaşdıqları problemlərin həll edilməsində əhəmiyyətli dəstək almışlar. Aşkar görünən maddi faydalar əldə edilmişdir. Komissiya təsire məruz qalan və ya BP-nin kömək etdiyi bütün icmaların yalnız az bir qismini görsə də, bəzi müşahidələr aparıla və nəticələr çıxarıla bilər.

Oxşar problemlərlə rastlaşan icmalar ilk baxışda oxşar görünə bilər, lakin oxşar proqrama daxil edildikdə, onların qazandığı uğur müxtəlif dərəcədə ola bilər. Müxtəlif icmalar müxtəlif cür fəaliyyət göstərir. Problemlərin öhdəsindən gəlməkdə icmaların uğur qazanmasının əsas amilləri, belə görünür ki, aşağıdakı faktorlardan ibarətdir:

İcmada liderliyin mövcud olması
İcma üçün ümumi konsepsiyanın mövcudluğu
İcmanın öz qazandığı müvəffəqiyyətə sahib olması
Nəyin davamlı olduğu barədə məlumatlı olmaq
Müvafiq nəticələrin gözlənməsi
İcmada biznes və kənd təsərrüfatı vərdiş və bacarıqları
Yerli bələdiyyənin və yerli hökumətin iştirakı və fəaliyyətlərinin effektivliyi

Bu amillərdən ilk altı amil icma bacarıqlarına, axıncısı isə institusional bacarıqlara aiddir. Buradan belə qənaətə gəlmək olar ki, ictimai sərmayə qoyuluşu ilə qazanılan müvəffəqiyyəti bu iki sahədə bacarıqların yaradılmasına səy və vaxt qoymaqla artırmaq olar.

Komissiya gözəl icma liderliyinin olması və liderliyin olmaması, nail olunması mümkün olmayan qeyri-davamlı gözləntiləri və sabit davamlı artımı, bələdiyyənin iştirakını və bələdiyyənin yoxluğuna dair halları müşahidə etmişdir .

Çox güman ki, boru kəməri tikintisinin həyata keçirildiyi müddətdə BP-nin icma sərmayə layihələrinin necə davam etməsinin nəticəsi kimi, indi bu proqramın tərkib hissələri müəyyən qədər bir-birindən təcrid olunmuş kimi görünür və bu da XİMŞ-nin son hesabatlarında qeyd olunmuşdur. Komissiya başa düşür ki, BP-nin layihələrə yanaşma mövqeyi bu layihələri icmaların üzərinə zorla qoymaq deyil (yuxarıdan aşağıya), onların icmaların ehtiyaclarından irəli gəlməsinə (yəni, aşağıdan yuxarıya) əsaslanır və bununla da icmalara səlahiyyət verilir ki, onlar öz ehtiyaclarını və bu ehtiyacların hansının daha vacib olduğunu özləri müəyyən

etsin və sonra onların həll edilməsi üçün layihələr işləyib hazırlasın və həyata keçirsin. İndi məlum olur ki, layihələrin bəziləri icmanın strateji məqsədlərinə və ya başqa kəndlərin yaxınlıqda olmasına baxmayaraq daha geniş coğrafi ərazilərə uyğun gəlmir. Bu, inkişafda gözənilməsi ehtimal oluna bilən bir mərhələdir.

Yerli bələdiyyələrin və icra hakimiyyətinin əhəmiyyəti ASTK-ya BP-nin köməyi ilə qazılmış, lakin elektrik enerjisinin olmaması üzündən (bunun məsuliyyəti isə başqalarının üzərinə düşür) işləməyən bir artezian quyusu timsalında nümayiş etdirildi. Eləcə də, BP hər hansı bir yolun təmirinə kömək edəndə, bu, yerli hökumət orqanları ilə razılaşdırılmalı və yolu saz vəziyyətdə saxlamaq üçün icma yol fondu yaradılmalıdır. Belə vəziyyət, çox güman ki, BP üçün yeni bir məsələ deyildir. BP sərmayəsi ilə təciz edilmiş sinif otaqlarında hökumətin təmin etdiyi müəllimləri görmək ASTK üçün çox xoş oldu. İdeal uğurlu layihə, yəqin ki, əvvəlcədən yerli hökumətlə razılaşdırılan və icmalarla, QHT-lərlə və sponsor kimi BP ilə (bəlkə də, Anlaşma Memorandumu vasitəsilə) əməkdaşlıqda bu layihəyə yerli icra hakimiyyətinin və bələdiyyələrin cəlb olunduğu layihə ola bilər. BP-nin sosial proqramı belə yanaşmanın bir hissəsi kimi yerli hökumətin güclənməsinə kömək edə bilər və bu bir məqsəd kimi qarşıya qoyulmalıdır.

Komissiyanın müşahidələrinin yol verilə biləcək dərəcədə bir-birindən təcrid olunmasına baxmayaraq, belə görünür ki, bəzi icmalar orta məktəb təhsilində yuxarı sinifləri açmaq üçün çox kiçikdir. Digər icmalar buna nail olublar. Bu elə bir problemdir ki, ona ən yaxşı yanaşma regional baxımdan bütöv şəkildə - kənd ehtiyaclarını bir yerə cəmləməklə - ola bilər. Heç şübhəsiz, bu problemin potensial həlli məktəb avtobuslarından istifadədir, lakin yollarla olduğu kimi, burada da avtobusları saxlamaq və amortizasiya xərclərini ödəmək üçün icma və bələdiyyənin bu işi maliyyələşdirməsi tələb olunur. Hər bir kəndə ayrı-ayrılıqda yox, onları bir-biri ilə əlaqələndirən yanaşmalar, çox güman ki, mövcuddur. ASTK BP-yə qoyduğu sərmayələrdən daha çox fayda əldə edilməsi və nisbətən az uğur qazanmış kəndlərə kömək etməyin bir yolu kimi belə yanaşmaları araşdırmağı tövsiyə edir.

BP-nin bəyan edilmiş və ASTK tərəfindən təqdir edilən məqsədi davamlı sosial və iqtisadi inkişafı daha da irəlilətməkdir. İcmaların çox da uğur qazanmadığı hallarda bu məqsədə xələl gəlir – belə icmalar həmişə fasiləsiz xeyriyyə maliyyələşdirilmələrindən asılı olur. BP-yə tövsiyə olunur ki, o belə icmalardan əl çəksin, lakin uğursuzluqların səbəblərinin başa düşülməsi üzərində çalışsın, eyni zamanda, icmalarda bacarıqların və tərəfdaşlıqların yaradılması üçün öz strateji mövqeyini və metodlarını gücləndirsin və icma ehtiyaclarını və onların aradan qaldırılması ilə əlaqədar strateji və regional baxımdan daha çox inteqrasiya edilmiş mövqə tutsun.

Komissiya başa düşür ki, BP daha geniş regional yanaşma ilə icma ehtiyaclarını daha dərinəndən dərk etmək yolunda irəliləyir. Yuxarıda göstəriləyi (və XİMŞ-nin əvvəlki hesabatlarında olduğu) kimi, ASTK belə irəliləyişi dəstəkləyir və inanır ki,

ehtiyaclara bütöv və daha regional baxımdan yanaşma çox vacibdir və bununla bağlı BP-nin cari hesabatının nəticələrini görməyi səbirsizliklə gözləyir.

Birinci hesabatda da qeyd olunduğu kimi, Komissiyanın üzvləri RİT-nin (Regional İnkişaf Təşəbbüsü) prioritet istiqamətlərini və şirkətin bu məqsədlərə çatmaq üçün göstərdiyi ilkin səyləri, xüsusilə də sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi ilə bağlı fəaliyyətləri dəstəkləyir. ASTK başa düşür ki, Enerjiden İstifadə mövzusu ilə bağlı Azərbaycanda imkanlar arayıb tapmaq BP üçün necə çətindir, lakin yenə də yaradıcı şəkildə düşünməyi, planlar və layihələr və nəyə nail olmaq mümkündürsə onun üzərində işləməyi davam etdirməyi BP-yə tövsiyə edir. Kənd yerlərində elektrik enerjisi təchizatı çox mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyinə və çox zaman BP-nin ictimai sərmayə qoyuluşunun digər aspektləri ilə qarşılıqlı əlaqədə olduğuna görə, geniş regional əsasda bacarıqlar yaratmaq vasitəsi ilə daha etibarlı elektrik təchizatına kömək etmək üçün BP-nin imkanları ola bilər.

İcmalara sərmayə qoyuluşunda əldə olunmuş nailiyyətləri ölçmək çətindir. BP tərəfindən hazırlanmış və təqdim edilmiş Göstəricilər əsasında yanaşma yaxşı bir başlanğıcdır. Komissiyaya təqdim edilmiş göstəricilərdən görmək olar ki, BP-nin icmalara çəkdiyi xərclər 2004-cü ildə tikinti dövründə olduğundan az olmasına baxmayaraq, 2005-ci ildən 2007-ci ilədək nominal şərtlər çərçivəsində bir qədər (ildə təxminən 7%) artmaqdadır; keçən bu müddət ərzində infrastruktur layihələrindən bacarıqların yaradılması layihələrinə mütəmadi və əhəmiyyətli keçid baş verib; mikrolayihələrin sayı azalmaqdadır; Azərbaycanda mikromaliyyələşdirmə sürətlə artır (aşağıya baxın); İƏƏ-lərin (ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə əməkdaşlar) sayı dəyişməz qalır; və yeni və həllini tapmamış şikayətlərin sayı azalır. Bu, təqdirəlayiq bir məlumatdır.

Göstəricilər əsasında yanaşma və BP ilə aparılan müzakirələr müəyyən mənada BP-nin icmalara sərmayə qoyuluşunda strateji məqsədlərə və uğurların ölçülməsinə aydınlıq gətirdi. Komissiyanın üzvlərini uğurların bu cür qiymətləndirilməsi işində sonrakı addımlar maraqlandırır. Müəyyən bir səviyyədə, BP-nin nüfuzuna dəyər biləcək təhlükənin azalmasında icmalara çəkilən xərclərlə bağlı icmalardan gələn şikayətlərin sayı BP-nin icmalara qoyduğu sərmayələrin nə dərəcədə səmərəli olmasının ölçüsüdür. Ölçmədə daha çətin bir məsələ qoyulan xərclərin davamlı inkişaf və müəyyən edilmiş strateji məqsədlər üçün nə dərəcədə səmərəli olmasının ölçülməsidir. Komissiyanın üzvlərini *nəticələrin* necə ölçülməsi maraqlandırır. Adətən nəticələri layihənin həyata keçirilməsindən 2 və ya 3 il sonra ölçmək olur. Layihənin başa çatmasından 1, 2 və ya 3 il sonra ilkin davamlı inkişaf məqsədinə nail olmuş layihələrin sayı kimi Nəticə Göstəricisi strateji uğura nəzarət yollarından biri ola bilər. Komissiyanın üzvləri bu barədə BP-nin verə biləcəyi təklifləri alqışlayır və onlar ASTK və BP-nin gələcək iclasında müzakirə mövzusu ola biləcək bu məsələ üzərində diqqəti cəmləməyi və işləməyi davam etdirəcək.

BP bəyan etmişdi ki, onun ictimai sərmayə və RİT üzrə qoyacağı xərclər azalacaqdır. Bu, tikinti mərhələsindən əməliyyatlar mərhələsinə keçidi əks etdirsə

də, ASTK bu addıma ona görə dəstək verməyib ki, neft və qaz layihələrindən əldə edilən mənfəətlərin artması ilə müqayisədə çəkilən xərc nisbətən azdır və neft mənfəətləri axının ilk illərində icmalara qayğı göstərməyə ehtiyac vardır. Bu addım, eləcə də, layihənin həyata keçirildiyi bütün müddət ərzində sosial-xeyriyyə işlərində iştirakla əlaqədar BP-nin əvvəllər bəyan etdiyi və XİMŞ-nin əvvəlki tövsiyələrinə şirkətin verdiyi cavablarda müəyyən qədər təfəsilatı ilə göstərilən niyyətlərlə üst-üstə düşür.

Komissiya üzvləri qəbul edir ki, icmalarda bacarıqlar yarandıqca və bələdiyyə və yerli hökumət belə işlərdə daha çox iştirak etdikcə, davamlı inkişafın məqsədi BP maliyyələşdirməsinin vaxt keçdikcə təbii olaraq azalmasından ibarət olur. Əgər və haradasa BP-nin maliyyələşdirməsi azalarsa, onda Komissiya bunun xərcləri azaltmaq arzusundan irəli gəldiyini deyil, aydın şəkildə sosial sahədə uğurun və davamlılığın nəticəsi kimi nümayiş etdirildiyini görmək istədi. ASTŞ başa düşür ki, çəkilən xərc qoyulan sərmayənin ölçüsüdür, lakin əsas məsələ əldə olunan nəticələndir. Bu isə xərcləri azaltmazdan əvvəl həmin nəticələrin uğurluluğunun ölçülməsində daha böyük məna kəsb edir. Komissiya görmək istədi ki, BP-nin ictimai sərmayə büdcələri davamlılığı nümayiş etdirmək məqsədi ilə 3-illik planın bir hissəsi kimi təqdim edilsin.

Verilən təriflərdə olan fərqlərə və hamının istifadə edə biləcəyi məlumatların olmamasına görə sosial sərmayə xərclərinin layihələr, ölkələr və şirkətlər üzrə müqayisəsini aparmaq çətinidir. Lakin bununla belə, üç ən böyük dövlət neft və qaz şirkətinin veb-səhifələrinin nəzərdən keçirilməsi göstərir ki, 2006-cı ildə BP-nin ABŞ və Avropadan kənarında yerləşən icmalara çəkdiyi 39 milyon ABŞ dolları miqdarında xərclərin (bura BP-nin bir tərəfdaş kimi BTC və CQBK üzrə çəkdiyi xərclər daxil deyildir)⁹ bütün dünyada Ekson şirkətinin 56 milyon¹⁰ ABŞ dolları, Şell şirkətinin 140 milyon¹¹ ABŞ dolları çəkdiyi xərclərlə müqayisədə azdır. (Müqayisə üçün, bütün dünya üzrə BP \$107 m və Ekson şirkəti \$139 m xərcləmişdir). Bu rəqəm təsirə məruz qalan icmalarda adam başına düşən xərci göstərmir, təxmini və ümumidir və investisiya portfelindən və risklərdən asılı olduğuna görə bu müqayisə mükəmməl deyildir. Lakin bununla belə, bu rəqəmlərdən belə başa düşmək olar ki, BP-nin icmalara çəkdiyi xərc öz əsas rəqibləri ilə müqayisədə o qədər də yüksək deyildir. Bu nöqtəyi-nəzəri dəqiqləşdirmək üçün ASTK BP-nin digər əsas layihələrlə (məsələn, İndoneziyadakı Tangguh layihəsi ilə) və digər şirkətlərin eyni xərcləri ilə müqayisədə onun Azərbaycanda çəkdiyi xərcin ilkin hədlərini bilmək istədi.

Bundan əvvəl, ASTK bildirmişdi ki, layihələrin üçüncü tərəfin həyata keçirdiyi auditləri və layihənin müvafiq mərhələsində onun təsirini bütövlükdə qiymətləndirilməsi komissiyanın maraqlandığı məsələləndir. Gələcək iclasların birində diqqətin bu məsələ üzərində cəmlənməsi ASTK tərəfindən alqışlanardı. Məsələn, həm BTC Gürcüstan, həm də BTC Türkiyə öz İSP proqramlarının aralıq

⁹ BP-nin beş illik icra göstəriciləri, www.bp.com

¹⁰ EksonMobil şirkətinin 2006-cı ili əhatə edən korporativ vətəndaş hesabatı.

¹¹ Şell şirkətinin 2006-cı ili əhatə edən davamlı inkişaf haqqında hesabatı.

müddətlərində və tamamlanmasında inkişaf üzrə şirkətdənkənar mütəxəssislərin ekspert rəyini almışlar. Çoxsahəli və ikisahəli banklar adətən öz işlənmə proqramlarının həyata keçirilməsinin aralıq müddətində və onlar başa çatdıqdan sonra müstəqil hesabatlar tələb edirlər; bu, standart beynəlxalq praktikadır.

Mikro-maliyyələşdirmə və sosial təsir

Özünün birinci hesabatında Komissiya mikro-maliyyələşdirmə proqramlarına dair daha çox məlumatların verilməsini və bununla əlaqədar təqdimat keçirilməsini xahiş etmişdi. Bu məsələ ilə əlaqədar ASTK Gəncədə olarkən FİNCA (BIYF - Beynəlxalq İctimaiyyətə Yardım Fondu) Azərbaycan ASTK üçün belə bir təqdimat keçirdi. FİNCA baş qərərgahı Vaşinqton DC-də yerləşən və bir çox ölkələrdə 21 filialı olan qeyri-kommersiya mikro-maliyyələşdirmə təşkilatıdır. Belə hesab olunur ki, FİNCA ən nüfuzlu beynəlxalq mikro-maliyyələşdirmə təşkilatlarından biridir.

FİNCA Azərbaycanın özünün qazandığı uğurlar və ümumiyyətlə Azərbaycanda mikro-maliyyələşdirilmə sahəsində kreditlərin sayca və məbləğcə sürətlə artımı Komissiyada yaxşı təəssürat oyatdı. Boru kəmərinin inşası zamanı BP FİNCA-nın ilk vaxtlarda genişlənməsinə kömək etməklə onun inkişafına müsbət təsir göstərmişdir. Özünün kiçik kredit biznesindən qazandığı uğurlardan ruhlanan FİNCA indi mənfəət əsaslı bir bank olmaq niyyətindədir.

Mikro-maliyyələşdirmənin Azərbaycandakı artımının maliyyə aspektlərinin yaxşı olduğu bir şəraitdə, Komissiya indi istərdi ki, diqqət mikro-maliyyələşdirmə kreditlərinin sosial icrası üzərində cəmlənsin.

ASTK ticarətçilərə verilən kreditlərin xaricdən (əsasən Türkiyədən) mal alıb küçə bazarlarında satmaq üçün istifadə edilməsinin bir çox hallarını müşahidə etmişdir. Bu kreditlərin BP-yə dəxli yox idi; bu sadəcə olaraq mikro-maliyyələşdirməyə dair bir neçə misaldır. Bu cür fəaliyyətin nəticəsi gələn neft və qaz pullarının xarici ixracatçılara ötürülməsidir. Bunun özü heç də pis fəaliyyət olmasa da, Azərbaycan üçün yaxşı olardı ki, bu kreditlər ölkə daxilində məhsul istehsalına və ya xidmətlərə və eləcə də əsas kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına yönəlsin.

Azərbaycanda mikro-maliyyələşdirmə sektorunun belə sürətli inkişafı (təkcə FİNCA üzrə 100%-dən artıq) Komissiya üzvlərində bəzi narahatçılıqlar doğurur. Belə ki, əgər ticarət malları səviyyəsi bu cür artmaqda davam edərsə, onda bu sektora ziyan vura biləcək satılmayan mallar və müflisləmə riski yaranır.

BP-nin infrastruktur layihələrinin bilavasitə təsirinə məruz qalanların böyük əksəriyyəti mal-qaranın otarılması, taxıl məhsulları və intensiv bostançılıq və bağçılıqdan müxtəlif dərəcədə asılı olan kənd icmalarıdır. Komissiya üzvlərinə belə gəlir ki, bu gün FİNCA Azərbaycanın kənd icmalarına verdiyi kreditlər

məhdudlaşdırılmışdır. BP-nin dəstək verdiyi kənd təsərrüfatının genişləndirilməsi proqramları keyfiyyətli toxum, kübrə və pestisidlərdən istifadə etməklə və yaxud da heyvandarlığın yaxşılaşdırılması və vaksinasiya vasitəsilə nail oluna bilinən məhsul və gəlirlərdə görünməmiş artımlarda özünü göstərmişdir. Fermerlərin əksəriyyəti bu məhsul artımlarının üstünlüklərindən istifadə etmək üçün tələb olunan əvvəlcədən qoyulmalı investisiya əldə etməkdə çətinliklə qarşılaşır. Komissiya təklif edir ki, BP kənd təsərrüfatı sahəsində çalışan kredit alanların xüsusi ehtiyaclarına mikro-kredit vəsaitlərini daha yaxşı uyğunlaşdırmaq FİNCA Azərbaycan və ya digər bir alternativ kredit təşkilatı ilə işləsin. Bu vəsaitlərin verilməsində nəzərə almaq lazımdır ki, kənd təsərrüfatı sahəsində çalışan kredit alanların imkanları müntəzəm aylıq gəlirlərlə deyil, məhsulun yığım dövrləri ilə bağlıdır. Həm kreditorun, həm də borc alanın riskini azaltmaq üçün kənd təsərrüfatı kreditlərinin sığortalanması məhsulun sığortalanması ilə birlikdə ola bilər.

Komissiya yenidən fəaliyyət göstərən mikro-maliyyələşdirmə sektorunun hələlik əldə etdiyi uğurları qiymətləndirir və bilir ki, ASTK-nın mikro-maliyyələşdirmə ilə əlaqədar göstərdiyi çətinliklər tək Azərbaycan üçün deyil, bütün dünyada mikro-maliyyələşdirməyə xas olan bir xüsusiyyətdir. Bunu nəzərə alaraq, Komissiya aşağıdakı tövsiyələri verir.

Sosial icranın yaxşılaşdırılmasının bir aspekti kredit alanlar və icmaların xüsusilə iki sahədə təhsil almasıdır. Birincisi, kiçik kreditlərlə bağlı imkanlar barədə məlumatlılığın artırılması – alver məqsədi ilə mal alınması kimi hamıya məlum fəaliyyətlərdən başqa, xüsusilə kənd yerlərində nələrlə etmək olar. İkincisi, maliyyə vəsaitlərinin idarə edilməsində - belə ki, rəqabətə davamlı bazarın yaranmasına kömək etmək və daha səmərəli inkişaf etdirmək üçün kredit alanlar borc faizinin və gəlir normasının nə olduğunu başa düşsünlər. Təhsilə olan bu ehtiyac FİNCA kimi təchizatçıların göstərdiyi xidmət formasında ola bilər, olmaya da bilər. Bu, BP-nin gələcəkdə, bəlkə də QHT-lərlə əməkdaşlıq vasitəsilə kömək edə biləcəyi bir ehtiyac ola bilər. Komissiya əşidib ki, BP Bakı dəhlizində özəl maliyyə vəsaitləri və fondların idarə edilməsi üzrə təlimlər keçirir. Xüsusilə, Azərbaycanda bəzilərinin şəxsi gəlirlərinin neft gəlirlərinin artması ilə bərabər çoxaldığı bir şəraitdə bu növ proqramların geniş şəkildə yayılmasına ehtiyac olacaqdır və bu, Komissiya tərəfindən təqdir olunur.

Azərbaycanda mühasibat standartları beynəlxalq standartlara keçdikcə, mikro-maliyyələşdirmə proqramları və eləcə də Biznes Mərkəzi vasitəsilə bu yeni sistemlə işləmək üçün təlimlər keçirilməsi kimi bir sahə də vardır.

Mikro-maliyyələşdirməyə müsbət sosial təsirin yaxşılaşdırılmasının ikinci aspekti diqqətin tək kreditlərin miqdarı və ödəniş səviyyələri üzərində deyil, sosial nəticələr üzərində cəmlənməsi olardı. Kreditlər ev təsərrüfatının və ya çox kiçik bizneslərin gəlir səviyyəsinə və sosial-iqtisadi vəziyyətinə kömək etməlidir. Kreditlər doğrudanmı kasıb fərdlərə və ailələrə çatır? Onlar (kreditlər) kasıb adamların rifah standartlarının və gəlir səviyyəsinin qalxmasında səmərəli

olurmu? Onlar doğrudan da kasıb ailələrin faktiki maliyyə ehtiyaclarını həll edirmi? Onlar müəyyən vaxt keçdikdən sonra ev təsərrüfatında borclu qalmaları azaldırmı? Dünyanın başqa yerlərində mikro-maliyyələşdirmə sənayesi məhsul və istiqrazların bir çox növləri ilə müxtəlifləşir – məsələn, sonradan borcu ödəmək üçün istifadə olunacaq tikiş maşını almaq üçün borca girmək əvəzinə, tikiş maşını kimi bir məhsuldar vasitənin alınması üçün qənaət edilən vəsaitlərin toplanması. Mikro-maliyyələşdirmə strategiyasının əhalinin kasıb təbəqələrinə çatıb-çatmadığını və ya kreditin nəticələrinin onların ehtiyaclarını ödəməsinin təmin edilib edilməməsini yoxlamaq vacibdir. Komissiya tövsiyə edir ki, BP mikromaliyyələşdirmə dəstəyinin kimə ünvanlanması, sərmayə qoyuluşunun məqsədlərinin nədən ibarət olması və bu məqsədlərin yerinə yetirilməsi üçün ən yaxşı mikro-maliyyələşdirmə nəticələrin necə olması barədə aydın təsəvvürə malik olsun.

BP bir məsələdə də ehtiyatlı olmalıdır ki, o, mikro-maliyyələşdirməyə kömək etmək üçün ayırdığı qrantla əlaqədar öz nüfuzunu müəyyən riskə də məruz qoya bilər. Bir çox çoxsahəli maliyyələşdirmə institutları (məsələn, BMK¹², AİB, AYİB) kimi, öz fondlarının istifadə edildiyi fəaliyyətlərin bəzilərini istisna etmək seçimini tətbiq edə bilər. BP ən azı öz fondlarını zərərli və ya istismar xarakteri daşıyan məcburi əmək¹³ və ya zərərli uşaq əməyi¹⁴ istifadə olunan istehsalat və fəaliyyətlərlə bağlı layihələrdən çıxara bilər.

Azərbaycanda status etibarını ilə FİNCA-ya bərabər bir çox böyük və artıq özünü doğrultmuş mikro-maliyyə təchizatçıları vardır. BP-nin FİNCA ilə birgə işi onların bir-biri ilə tarixi əlaqələrindən irəli gəlir. Azərbaycanda rəqabətədavamlı mikro-maliyyələşdirmə sektorunun inkişaf etdirilməsi vacibdir. Komissiya mikro-maliyyələşdirmə tərəfdaşlarının müəyyən edilməsində BP-nin tender müsabiqəsi haqqında daha çox şey bilmək marağındadır.

Qısaca desək, ASTK sosial mənfəətləri maksimuma çatdırmağa yönələn bir gücləndirilmiş BP mikro-maliyyələşdirmə strategiyası görmək istərdi.

Buna görə də, ASTK BP-yə tövsiyə edir ki, o, strateji diqqəti sosial nəticələrin ölçülməsi və fəaliyyətlərin mənfəətli təsirlərinin maksimuma çatdırılması üzərində cəmləməklə Azərbaycanda mikro-maliyyələşdirmə sahəsində şəffaf, rəqabətədavamlı və sosial baxımdan səmərəli mikro-maliyyələşdirmə sektorunun gücləndirilməsi prosesində öz iştirakını davam etdirsin.

¹² BMK-nin ətraf mühit və sosial layihələrin seçilməsi üsulları öyrənmək üçün aşağıdakı internet ünvanına baxın: [http://www.ifc.org/ifcext/enviro.nsf/AttachmentsByTitle/pol_ESRP2007/\\$FILE/ESRP2007.pdf](http://www.ifc.org/ifcext/enviro.nsf/AttachmentsByTitle/pol_ESRP2007/$FILE/ESRP2007.pdf)

¹³ Məcburi əmək dedikdə hər hansı bir fərdin istəyinə qarşı olaraq, zor və ya cəza təhlükəsi altında həyata keçirilən iş və ya xidmət nəzərdə tutulur.

¹⁴ Zərərli uşaq əməyi dedikdə uşağın iqtisadi istismarı, və ya onun üçün təhlükəli olan işlərdə çalışması; uşağın təhsilinə mənfi müdaxilə, və onun sağlamlığına, habelə fiziki, əqli, ruhi, əxlaqi və sosial inkişafına zərərli ola bilən iş fəaliyyəti nəzərdə tutulur.

ASTK tərəfindən icma layihələrinin gələcək yoxlamaları

Komissiya BP-nin köməyi ilə mikro-maliyyələşdirmənin Azərbaycanda inkişafı və təsirləri və eləcə də icma layihələrinin inkişafa təsirləri haqqında çox şey öyrəndi. Gələcək iclasların birində Komissiya öz diqqətini mikro-maliyyələşdirmənin kənd ərazilərinə və kənd təsərrüfatı sahələrinə, eləcə də kənd yerlərində xidmətlərə və istehsalata tətbiqi və icma proqramlarının inkişaf nəticələrinin ölçülməsi üzərində cəmləmək istədi.

BP-nin Azərbaycan cəmiyyəti ilə əlaqəsi

Komissiya BP-nin Azərbaycan cəmiyyəti ilə əlaqəsini onun hansı əlaqələndirici tədbir və fəaliyyətlərdə iştirak etməsini və hansılarının planlaşdırıldığını nəzərdən keçirməklə yoxlayır. ASTK başa düşür ki, BP-nin belə əlaqələri müxtəlif səviyyələrdə - yüksək səviyyəli rəsmi görüşlərdən tutmuş aşağı səviyyələrdə qeyri-rəsmi müzakirələr keçirməklə - baş verir. Bütün bunların heç də hamısını izləmək mümkün deyil, lakin ASTK BP-ni Azərbaycan cəmiyyəti ilə ümumiyyətlə açıq və fəal bir mövqe tutmağa çağırır. BP-nin müxtəlif resurslardan istifadə imkanını problemlərin həllində yaradıcı təfəkkürə və yeni yanaşma tərzinə qabil olan çox sayda istedadlı işçiləri var. ASTK imkan olduqda problemlərin birgə həllini ehtiva edən tövsiyələr irəli sürəcəkdir. Lakin ASTK hər il bir neçə günlüyə görüşür və onun, BP-dən fərqli olaraq, sosial məsələlərə həsr etmək üçün vaxt və resurs imkanları yoxdur. Bəzən ASTK müəyyən məsələləri qaldırmaqdan başqa heç nə edə bilmir. Lakin bununla belə, ASTK inanır ki, belə problemlərin həllini BP öz üzərinə götürəndə onları müvəffəqiyyətlə yoluna qoyur.

Bu hesabatın əvvəllərində göstəriləndi kimi, Azərbaycan üçün mikro-iqtisadi vəziyyət neft qiymətlərinin rekord səviyyəyə qalxmasına və qəfil gələn neft və qaz gəlirləri axınının gətirdiyi təsirə görə çətinidir. Neft fondu çox və gözlənilməyən bir sürətlə artacaqdır. Komissiya BP-yə məsləhət görür ki, o, ölkə üçün optimal makro-iqtisadi və sosial nəticələrin əldə olunması cəhdlərində Azərbaycan Hökuməti ilə əlaqələri davam etdirdirsin. ASTK başa düşür ki, bir xarici sərmayədar kimi ictimai müzakirələr keçirmək BP-nin işi deyildir, lakin yenə də BP-yə tövsiyə edir ki, o, mümkün olan hallarda vətəndaş cəmiyyəti və media mənsuqları ilə, eləcə də Hökumətlə əlaqə saxlayaraq belə müzakirəyə dəstək vermək və orada iştirak etmək üçün bacardığı qədər bütün imkanlardan istifadə etsin. Özünün birinci hesabatında ASTK BP-dən xahiş etmişdi ki, müntəzəm keçirilən dialoqlar vasitəsi ilə, məsələn, "Holland xəstəliyi"ndən yayınmaq kimi mühüm problemlər üzrə keçirilən seminarlar formasında, BP biznesi, vətəndaş cəmiyyətini və hökuməti bir araya gətirməyə dəstək versin. Çox güman ki, BP bu sahədə liderliyi öz üzərinə götürməyə Hökuməti təşviq edə bilər.

Komissiya üzvlərinə məlumdur ki, 2002-ci ilin aprel ayında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və biznes nümayəndələrinin görüşü keçirilmiş və bunun nəticəsi olaraq sahibkarlığın inkişaf etdirilməsinə yönəlmiş bir sıra fərmanlar verilmişdir. Komissiyanın üzvləri inanır ki, belə görüşlər məhsuldar olur və işgüzar iqlimə nəzarət etmək və onu yaxşılaşdırmaq üçün BP-yə tövsiyə edir ki, həmin görüşün müntəzəm olaraq təkrar edilməsini təklif etsin.

Hasilatın Pay Bölgüsü Sazişlərinin (HPBS-lər) xarakteri ilə əlaqədar BP-nin səmimiyyəti tərifi layiqdir və o, bizi vaxt keçdikcə və neft qiymətləri dəyişdikcə pay bölgüsünün də necə dəyişdiyini izah edən faydalı məlumatlarla təmin etmişdir. ASTK BP-yə tövsiyə edir ki, geniş vətəndaş cəmiyyətinin bu məsələdə iştirak etməsinin təşviqini davam etdirdirsin.

BP vətəndaş cəmiyyəti qrupları ilə müxtəlif mövzular üzrə rüblük dialoqlar keçirmişdir. Bu dialoqlar həmin qruplara məlumatların çatdırılmasında BP üçün faydalı vasitə olmuşdur. Vətəndaş cəmiyyəti ilə belə əlaqə Komissiya tərəfindən təqdir olunur. BP-yə tövsiyə olunur ki, o, bu dialoqları və onların gündəliklərini planlaşdırmaq və müzakirə olunan məsələlərə dair vətəndaş cəmiyyətindən daha çox məlumat almaq və başqa tədbirlər üçün hansı imkanların olduğunu müəyyən etmək məqsədi ilə bir və ya iki nəfər vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrindən və bir və iki nəfər BP təmsilçilərindən ibarət kiçik bir işçi qrupu yaratsın. Çox güman ki, bu məsələyə media nümayəndələrini də cəlb etmək olar.

Bu hesabatın əvvəllərində göstəriləndi kimi, BP-yə həm də tövsiyə edilir ki, o, QHT-lər tərəfindən aparılan monitorinqləri ilə bağlı əlaqələrini səmimi olmaqla, lazımi məlumatları verməklə və onlarla konstruktiv şəkildə əməkdaşlıq etməklə davam etdirdirsin.

ASTK təşkilatlararası təhlükəsizlik komitəsinin iclaslarının davam etməsi xəbərindən çox məmnun oldu.

BP-nin mədəni irsə verdiyi mütəmadi dəstək də Komissiya tərəfindən bəyənilir.

Nəticə

Bu ikinci illik iclasda və hesabatın hazırlanmasında ortaya çıxan mövzu başqaları ilə işləməklə diqqətin strateji bir tərzdə güclü davamlılıq üzərində cəmlənmə zərurətidir.

BP fəaliyyəti Azərbaycana və icmalara mənfəətlər gətirmişdir. İnsanların həyat tərzində ayrı-ayrı layihələr vasitəsilə yeni sinif otaqları, sudan istifadə imkanı kimi müsbət dəyişikliklərin olması açıq-aşkar görünür. BP Azərbaycan şirkəti Hökumət və vətəndaş cəmiyyəti ilə əlaqələr yaratmışdır.

Tikinti işlərinin əsas hissəsinin başa çatdığı və neft və qaz gəlirləri axınının nəzərdə tutulduğundan daha yüksək qiymətlərlə gəldiyi bir vaxtda Azərbaycan həmin bu pul axınını əsl inkişafa çevirmək problemi ilə və BP dəyişən şəraitdə necə müsbət rol oynamaq problemi kimi bir çətinliklə üzləşir.

ASTK bu inkişafa strateji yanaşma tərzini gətirməkdə və davamlılığa daimi diqqət yetirməkdə BP-nin oynadığı rolu görür. Bu isə Azərbaycanda bir sıra sahələrdə - makroiqtisadiyyatın idarə edilməsində, icmalarda, yerli hökumət orqanlarında, KOM-lərdə, mikro-maliyyələşdirmənin idarə olunmasında, vətəndaş cəmiyyətində - bacarıqların yaradılmasından əsaslı şəkildə asılı olacaqdır. Tikinti mərhələsindən əməliyyatlar mərhələsinə keçidə və korporativ büdcə təzyiqlərinə baxmayaraq, BP bütün bu sahələrin hamısında müvafiq qaydada və faydalı bir tərzdə iştirak edə bilər. Komissiyanın fikrincə, BP tərəfindən davamlı əlaqələrin saxlanması çox mühüm bir məsələ kimi öz əhəmiyyətini itirmir.

Sosial təsir sahəsində öz fəaliyyətlərinin nəticələrini ölçmək üçün göstəricilərin işlənilib hazırlanmasında BP yaxşı irəliləyiş əldə etmişdir. Lakin hələ də, xüsusilə, davamlı nəticələrin əldə edilməsində qazanılmış uğurları və ya uğursuzluğu daha yaxşı qiymətləndirmək sahəsində görülməli çox işlər vardır.

ASTK gələcək işlərinə yalnız ASTK tərəfindən deyil, həm də əvvəlki müşahidəçilər tərəfindən verilmiş tövsiyələrin necə yerinə yetirildiyinin yoxlanılması, sosial icra ilə bağlı BP göstəricilərinin monitorinqi, icmalara qoyulan sərmayə və mikromaliyyələşdirmənin nəticələrinin necə qiymətləndirilməsi yollarının gələcəkdə işlənilib hazırlanması və icmalara sərmayə qoyuluşu ilə əlaqədar BP tərəfindən planlaşdırılmış daha çox inteqrasiya edilmiş mövqeyə keçidinin cavablandırılması daxil olacaqdır.

Komissiya bu hesabatın əvvəllərində xüsusi olaraq qeyd etmişdi ki, bu dövr Azərbaycana və BP-yə risklər gətirən keçid dövrüdür. BP-nin davam etməkdə olan sabit mövqeyi və göstərdiyi cəhdlər bu risklərin aradan qaldırılmasına kömək edəcəkdir.

ASTK bu hesabatın faydalı bir töhfə olacağına ümid edir.

